

Gholamreza Salemian
Prijevod s perzijskog: Enisa Grabus

Sanai Gaznevi: život, djelo i misao

UDK 821.222.1.09-1
929 Gaznevi S.
1 Gaznevi

Sažetak

Hakim Sanai Gaznevi bio je istaknuti iranski pjesnik i arif koji je živio na prelazu petog na šesto stoljeće po Hidžri. Ovaj rad ima za cilj predstaviti ovog pjesnika i ulogu koju je on imao u razvoju irfanske perzijske književnosti, a napisan je opisno-istraživačkom metodom oslanjajući se na bibliotečku građu. U tu svrhu, izabrana su i analizirana pjesnikova djela, kao i izvori koji su napisani o njegovom životu i pjesništvu. Istraživanja pokazuju da je Sanai djetinjstvo i mladost proveo u Gazni, te se upravo u ovom gradu bavio proučavanjem nauke i znanja tog vremena. Sanai je u periodu mladosti otputovao u Belh, gdje se upoznao sa Muhammed ibn Mensurom Sorakhsijem, sufijom i učenjakom tog vremena, te je neko vrijeme proveo u njegovom hanikahu. Sanai je preselio u Gazni, koja se nalazi u današnjem Afganistanu, u prvoj polovini šestog stoljeća po Hidžri. Iza njega su ostala vrijedna djela, između ostalog etičke, filozofske i društvene mesnevijske, te *Divan* (kojeg čine gazeli, rubaije i kaside), koja su ostavila ogroman utjecaj na kulturu i književnost i nakon njegovog života. Sanai je revolucionirao proces perzijske poezije. Svaki književni oblik Sanaijevih djela na neki način čini jedan novi književni žanr u perzijskoj književnosti. Ustvari, njegove kaside su početak jednog novog postupka, mesnevijske su mu uvod inovativnog mišljenja, a na kraju, gazeli ovog autora izdvajaju ga od pjesnika gazela iz ranijih perioda u pogledu izražavanja jednog novog i inovativnog raspoloženja. Prema tome, Sanaija smatraju epohalnim pjesnikom, jer je malo pjesnika koji su u nekoliko oblasti uveli inovacije, a utjecaj njegove riječi će se vidjeti i stoljećima poslije u djelima pjesnika nakon njega.

Ključne riječi: perzijska poezija, irfanska književnost, tesavvuf, Sanai Gaznevi

1. Uvod

Perzijska književnost je prošla kroz raskošni period od hiljadu godina koji je uticao ne samo na svoj jezički krug, nego i na književnost drugih naroda koje su na neki način bile u dodiru s njom. Mnogi pjesnici i pisci odigrali su ulogu u nastajanju i evoluciji takvog položaja. Neki od njih poput Firdusija, Mevlane, Sadija i Hafiza nalaze se na vrhu ove književnosti, dok su drugi poput Hakima Sanaija Gaznevija, gradnjom književnog i intelektualnog toka, imali važnu ulogu u oblikovanju spomenutog vrha. U nastavku ćemo vidjeti kako je Hakim Sanai pjevanjem prve irfanske mesnevijske na perzijskom jeziku postao model pjesnicima poput Attara i Mevlane za nastajanje remek-djela poput *Govora ptica* i *Duhovne mesnevijske*, te kako njegove inovacije u perzijskom gazelu rezultiraju oblikovanjem književnosti kalenderija i melamija.

Danas se u Bosni i Hercegovini rijetko ko može naći, a da nije čuo za ime Dželaluddina Rumija. Prije samo nekoliko stoljeća kada je poznavanje perzijske književnosti među narodom bilo na većem nivou nego sada, djela poput Mevlanine *Mesnevijske*, Attarove *Pendname*, Sadijevog *Dulistana* itd., korištena su u medresama kao udžbenici. Neki od bosanskih pjesnika pisali su poeziju na perzijskom jeziku, no, ipak se Sanai Gaznevi u Bosni i Hercegovini smatra poprilično nepoznatim ili manje poznatim pjesnikom. S tim u vezi, u ovom radu ćemo se potruditi da ovog pjesnika ukratko predstavimo.

1.1. Metoda istraživanja

Ovo istraživanje je napisano opisno-analitičkom metodom uz oslanjanje na bibliotečku građu. U tu svrhu, izabrana su, proučena, razmotrena i analizirana Sanaijeva djela, kao i izvori koji su napisani o njegovom životu i pjesništvu, a među njima je i ovo istraživanje koje se bavi sažetim predstavljanjem života, djela i misli Hakima Sanaija.

1.2. Potreba za istraživanjem

Uprkos istaknutom položaju kojeg je Sanai uživao u perzijskoj književnosti, a naročito u njenom irfanskome korpusu, ovaj pjesnik u Bosni i Hercegovini nije poznat onako kako bi trebao biti. Ovo je posebno zapanjujuće kada smo

svjesni visokog položaja Mevlane Dželaluddina Rumija kod bosanskog naroda i činjenice da je Mevlana bio nastavljatelj puta kojeg je trasirao Sanai. Prema tome, u potpunosti je nedostajalo istraživanje koje bi pomoglo predstavljanju Sanaija u Bosni, te je ovaj rad zbog toga i napisan.

2. Rasprava

2.1. Mjesto i vrijeme rođenja

Hakim Sanai Gaznavi se rodio u Gazni, a to znamo i iz njegovog imena Gaznavi i iz zbirke historijskih knjiga i iz pojašnjenja samog pjesnika. On je rekao:

خاک غزنین چو من نژاد حکیم / آتشی بادخوار و آب ندیم
(Sanai, 707: 1980)

*Zemlja Gazne poput mene hakima ne rodi /
Rasplamsalu vatru i mirnu vodu.*

Gazna je grad koji se danas nalazi u Afganistanu. Tačna godina njegovog rođenja nije utvrđena, ali prema pretpostavkama, koje ćemo u nastavku iznijeti, vjerovatno je rođen sredinom petog stoljeća po Hidžri u Gazni.

2.2. Ime, nadimak i pseudonim

Ime mu je, prema njegovom navođenju, a i kako je njegov učenik napisao u uvodu *Hadiqatu-l-hakike (Vrt istina)*, kao što su i potvrdili neki od pjesnika i pisaca, bilo Madždud:

شعرا را به لفظ مقصودم / زین قبل نام گشت مجدودم
(Ibidem, 717)

*U rječitosti sam uzor pjesnicima /
Otuda mi je i ime dato.*

Nadimak mu je bio Abul-Madžd, a pseudonim Sanai. Prema tome, njegovo puno ime glasi Abul-Madžd Madždud bin Adem Sanai Gaznevi.

2.3. Sanaijeva porodica

Hakim Sanai je nekoliko puta ukazao na visoki položaj svoje porodice i porijekla:

کم آزار و بی رنج و پاکیزه عرضم / که پاک است
الحمد لله تزامم

(Sanai, 2004: 361)

*Blag sam, ne mučim nikoga i ugleda sam čista /
Pa je i moje porijeklo, elhamdulillah, čisto.*

Tetić Hakima Sanaija je bio šejh Sa'īd, otac Raziuddina Alija Lala, jednog od velikana tesavvufa. Sanaijev otac se zvao Adem i bio je veoma cijenjen, pismen i družio se s Kur'anom, pa su mu vrata dvorova velikana bila otvorena:

پدری دارم از نژاد کرام / از بزرگی که هست آدم نام
(Sanai, 1969: 148)

*Imam oca plemenitoga roda / i velikog porijekla,
po imenu Adem.*¹

2.4. Sanaijeva putovanja

Sanai je volio putovati i u mladalačkom dobu je putovao nekoliko puta. Njegova putovanja su se odvijala na prostoru Velikog Horosana. Samo je jednom napustio Horosan i to s ciljem odlaska na hadž. Očito je da mu je prvo putovanje bilo u Belh i pritom je spjevao *Knjigu podviga stanovnika Belha*. Vrlo vjerovatno da je upravo tu doživio veliki duhovni preporod, te je odatle krenuo na hadž. Sanai se nakon posjete Bejtullahu ponovo vratio u Belh. Neko vrijeme je proveo u gradovima poput Sorakhsa, Herata, Merva, Nišabura, Harezma, te se opet vratio u Sorakhs. Period njegovog boravka u Sorakhsu je veći nego u ostalim gradovima, da bi se naposljetku 518. h. g. iz Sorakhsa vratio u Gaznu gdje je i ostao do kraja života. (Sanai, 2004, Uvod: xxxi–xli; Ġāvid, 1953: 83–88)

2.5. Odanost Sanaija Hadže Ebu Jusufu Hamedaniju

Hadže Ebu Jusuf Hamedani bio je sufij-ski šejh koji je najprije otišao u Bagdad gdje je služio šejhu Ebu Ishaku Širaziju. Poznato je da ga je u tesavvuf pozvao šejh Ebu Ali Faromdi. Nastanio se u Mervu, a zatim je prešao u Herat. Nekoliko puta je putovao između ova dva grada. Preselio je na putu između Herata i Merva 535. h. g. gdje je prvobitno ukopan. Nekoliko godina poslije njegovo tijelo je premješteno u Merv u kojem je i sada poznat njegov mezar. U biografijama je preneseno da je Sanai na putu za Horasan dao bejat šejhu Ebu Jusufu Hamedaniju i postao njegov murid, ali Sanai u svojim stihovima to nigdje ne navodi, pa čak ni šejhovo ime nije spomenuto. (Sanai, 2004, Uvod, xlv; Ġāmī, 1987, 375)

2.6. Mjesto i vrijeme preseljenja

Hakim Sanai je preselio u grad Gaznu, a njegov mauzolej, u sjeverozapadnom dijelu ovog grada, je mjesto zijareta ašika sufija. (Ġāvid, 1953: 83–88)

Kao što nismo naveli tačan datum Sanaijevo rođenja, isto tako ni datum njegove smrti ne možemo sa sigurnošću navesti. Da je jedno od ovog dvoga tačno poznato, pretpostavka datuma ovog drugog ne bi bila tako teška, jer je u nekim djelima navedeno da je živio 62 godine. On sam je spomenuo svoju dob od šezdeset godina:

عمر دادم به جملگی بر باد / بر من آمد ز شصت، صد بیدار
(Sanai, 1980: 720)

*Sav život prokockah u vjetar / za ovo šezdeset godina
iskusih mnogo nepravde.*²

Svaki od različitih datuma koji su navedeni za Sanaijevo preseljenje, najbliža je 529. h. g. (1135. po gregorijanskom kalendaru), i ako je tako, s obzirom na ono što smo rekli o periodu od šezdeset godina pjesnika, može se zaključiti da je rođen 467. h. g., tj. 1075. po Isa, a. s.

2.7. Sanaijev duhovni preporod

Na samom početku, poput drugih pjesnika tog vremena, i Sanai je bio dvorski pjesnik koji je sebe izdržavao pjevanjem paneigirika. Njegov pjesnički stil u tom periodu je umnogome ličio stilu pjesnika poput Farrohija, Manučehrija i Mesuda Sa'da Selmana. Iz njegove poezije se može zaključiti da mu vladari koje je opjevavao nisu pružali dovoljno pažnje onako kako je očekivao. Možda je upravo to bio razlog njegovog odlaska u Belh i pronalazak novog vladara koji će ga cijeniti onako kako mu i dolikuje. Ali, očito da Sanai ni u Belhu nije dobio taj značaj.

Upravo to Sanaijevo razočarenje u pjevanje paneigirika i njegovo moguće upoznavanje sa Ebu Jakubom Hamedanijem je bilo razlogom velikog unutarnjeg preporoda. Nakon toga, Sanai se okrenuo osamljivanju i napuštanju užitaka ovog svijeta i svoju pažnju je usmjerio ka suzdržanosti i tesavvufu, pa su mu tako i stihovi poprimili irfansku boju i miris. Obavio je hadž

¹ Bečir Džaka, *Historija perzijske književnosti*, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina", Sarajevo, 1997, str. 285.

² B. Džaka, *Historija...*, str. 286.

i malo-pomalo je dostigao takav mekam irfana i duhovnosti da je i sam postao pir i uzor sufij-skih pjesnika nakon njega. Pisma koja su ostala iza Sanaija ukazuju na to da je u tom periodu Hadže Qavamuddin Dargozini, vezir sultana Mahmuda bin Muhammeda Gazneviya, dva puta Sanaija pozvao na dvor, ali Sanai taj poziv nije prihvatio. I Behramšah Gaznevi je, također, pozvao Sanaija, i čak je imao za cilj da svoju sestru uda za njega, ali Hakim je uz puno poštovanje odbio njegov poziv.

O razlogu duhovnog preporoda Sanaija ispričane su mnoge priče koje više liče na legende, a u nastavku ćemo navesti njih dvije.

Najpoznatija priča koju navode kao uzrokom promjene Sanaijevog hala (stanja) je priča o divaniji Lajekharu. Ovako ide sažetak priče: Kada je sultan Ebu Ishak Ibrahim Gaznevi (Ġāmī ga spominje po imenu sultan Mahmud Gaznevi) htio osvojiti Indiju, Sanai je spjevao jednu kasidu, te je nakon odlaska u hamam htio otići na dvor da svoju kasidu pročita sultanu. Kod ćumurhane hamama je bio ložać sa osobom poznatom kao divanija Lajekhar. Bio je zaokupljen pijenjem vina. Divanija Lajekhar reče ložaću: “Sipaj pehar u čast sljepoće sultana Gazneviya koji još uvijek ne osvoji niti jednog grada i ne dovede ga u red, a već mu je cilj osvajanje drugog.” Nakon ispijanja tog pehara ponovo reče: “Napuni pehar u čast sljepoće pjesnika Sanaija koji besmisleno piše na papiru, a ne zna radi čega je stvoren.” Kad Sanai ču taj razgovor okahri se i u njemu se desi veliki preporod. (Sanai, 2004, Uvod: lxx; Ġāmī, 1987: 595 i 596)

U Sanaijevom *Divanu* se nalaze epigrami u kojima je opjevao nosioce nekih zanimanja poput mesarovog sina, sina trgovca tkaninom i dr. Postojanje takvih stihova u njegovom *Divanu* je postalo razlogom stvaranja takve predodžbe gdje je Sanai zaljubljen u njih. Upravo zato, u knjizi *Medžalisu-l-‘uššāq (Sjedeljke ašika)*, u kojoj je njen autor satkao po jednu ljubavnu priču o svima onima čija je imena spomenuo u svojoj knjizi, navedena je i priča o Sanaijevoj ljubavi prema mesarovom sinu. Prema ovoj priči, Sanai je gajio ljubav prema mesarovom sinu i neuzvrćenost ove ljubavi dovela ga je do odbacivanja užitaka ovoga svijeta. (Ġāzorgāhi, 1997: 93 i 94)

Očito je da su ove priče nastale jer su naši prethodnici tragali za tim da za svaku sličnu duhovnu promjenu izmisle neku legendu. Nesumnjivo, imati religioznu porodicu posvećenu irfanu i okoristiti se prisustvom velikih arifa toga vremena, glavni je faktor Sanaijevog stremljenja ka tesavvufu. S jedne strane se za razlog ove vrste predaja mogu smatrati dvostrukim Sanaijevi halovi i multidimenzionalnost njegove poezije. Za Sanaijevu ličnost, može se uzeti u obzir nekoliko različitih dimenzija. Sanai je pisao i gazele i pobožnu poeziju. Bio je privržen i šerijatu i vjeri, ali je pisao i asketsku i kalenderijsku poeziju. Bipolarnost Sanaijevog pogleda jeste svađa razuma i ljubavi, susretanje dvora i hanikaha, šerijata i tarikata, putovanja između gradova Gazne (grada dvorske književnosti) i Nišabura (grada irfanske misli). Sve to implicira na polet njegove ličnosti, njegov širok stav i mnogostrukost misli. (R. K.: Mohammad Khānī i Fotūhī, 2006: 13)

2.8. Sanaijeva djela

S obzirom na mišljenje i pogled nekih istraživača u utvrđivanju porijekla nekih Sanaijevih djela, prema stilističkom metodu i zbog nekih drugih razloga, došlo je do određenih nedoumica. U tom smislu, zasigurno se Sanaijevim poetskim djelima mogu smatrati: *Divan*, *Mesneviya – Knjiga podviga stanovnika Belha (Mota’ebenama)*, *Mesneviya – Vrt istina (Fakhrinama ili Ilahinama)*, *Mesneviya – Putovanje robova do mjesta povratka*, *Mesneviya – Pohvala peru, Sanaijeva pisma*. Ustvari, u pripisivanju drugih poetskih djela Sanaiju poput *Knjige o pameti*, *Knjige o ljubavi*, *Putu traganja za istinom* i *Sanai abad* postoje sumnje, te se upravo zbog toga u ovom istraživanju nismo bavili predstavljanjem tih djela.

2.8.1. Divan poezije

Iza Sanaija su ostale kaside, gazeli, epigrami i dosta raštrkanih stihova koji su sakupljeni u zbirke nazvane *Divanima*. Broj bejtova u njegovom *Divanu* prelazi broj od trinaest hiljada. Najvažnije izdanje Sanaijevog *Divana*, izdanje kojeg je prikupio rahmetli Modarres Razawī, sadrži 321 kasidu, 450 gazela, 179 epigrama i 537 rubajja.

2.8.2. *Knjiga podviga stanovnika Belha*

Knjiga podviga stanovnika Belha je prva mesneviya koju je Sanai spjevao, a spjevana je u vrijeme njegovog boravka u Belhu i sadrži oko 500 bejtova. *Knjiga podviga stanovnika Belha* sadrži satiru i doskočice, te je upravo zato nazivaju i *Motayebe nama*. Ta mesneviya počinje obraćanjem vjetru i pjesnik na taj način šalje svoju poruku prijateljima u Gazni. Sanai je u ovoj mesneviyi naveo neke informacije o svojoj porodici. Također, preko ove mesneviye se u određenoj mjeri može uvidjeti društveno stanje Gazne i Belha u vrijeme pjesnika, jer je u njoj ukazano na različite slojeve društva.

2.8.3. *Vrt istina*

Mesneviya *Vrt istina* (*Hadiqatu-l-haqiga we šeri'atu-t-tariqa*) koju nazivaju i *Ilabinamom* i *Fakhrinamom*, sadrži više od 10.000 bejtova u 10 poglavlja. *Vrt istina* je najveće Sanaijevo djelo i jedno od najvećih remek-djela perzijske književnosti. Značaj ovog djela je donekle i u tome što je od Sanaijevog vremena do prošlog stoljeća prepisano mnogo rukopisa ove mesneviye, te je sada pažnja istraživača i književnika usmjerena na njih. Sanai je 524. h. g. počeo sa stihovanjem ovog djela, a završio ga je 525. h. g. Rasprave ove knjige koje su spjevane u deset poglavlja i sadrže 10.000 bejtova, osim pohvale Bogu, Poslaniku i njegovoj porodici i ashabima, govore i o razumu, nauči, mudrosti i ljubavi. Poseban značaj *Hadiqe* u tom smislu se ogleda u tome što se ovo djelo ubraja u početak perzijske sufijske poezije, a posebno početak irfanskih mesneviya. Tako da ova knjiga ne samo da je postala izvor pojavljivanja velikih djela u perzijskoj književnosti, nego su ljudi od vjere i sufije većinu bejtova ove knjige navodili kao dokaze u svojim poslanicama i sabranim djelima. (Nafisi, 1965: 76; Barvin, 1999: 279)

Vrt istina je od onih poema koje su uticale na mnoge pjesnike. Sanai Gaznevi je pjevanjem ove poeme otvorio nova vrata u pjevanju irfanskih poema u historiji književnosti i irfana. Veliki pjesnici poput Hakanija i Nizamija su pod direktnim utjecajem ove poeme spjevali *Poklon dva Iraka* i *Riznicu tajni*, a godinama

poslije Attar i Mevlana su, po uzoru na Sanaijev *Vrt istina*, *Govor ptica* i *Dubovnu mesneviyu* doveli do vrhunca savršenstva.

2.8.4. *Putovanje robova do mjesta povratka*

Mesneviya *Putovanje robova do mjesta povratka* ima blizu osam stotina bejtova u kojoj Sanai na alegoričan način govori o stvaranju čovjeka, razumu i etičkim pitanjima. Ova mesneviya – koja kao i *Knjiga podviga stanovnika Belha* počinje obraćanjem vjetru – imala je nevjerovatan utjecaj na sufijske pjesnike. Ovo djelo se, također, zbog svoje alegoričnosti ubraja u remek-djela Hakima Sanaija. Postoje velike sličnosti između *Putovanja robova* i nekih od remek-djela svjetske književnosti. Između ostalog, prema vjerovanju nekih istraživača, Dante, čuveni italijanski pjesnik se u nastajanju svoga remek-djela, *Božanstvena komedija*, ugledao na ovo Sanaijevo djelo pisano u formi mesneviye. U poređenju *Putovanja robova* s *Izgubljenim rajom* Johna Miltona, također, evidentno razumijevamo kontradiktornost priče. (R. K.: Nicholson, 1944: 48–57; Mošarraf, 2003: 23–56, Hedžazi, 2010: 1–35; Hamidi, 1986: 32–35) Također, vidne su sličnosti ovog djela sa *Ardawirafnamom*, risalom *Unapređenje ljudskog razuma* Ibn Tufejla i risalom El-Gofran Ebul Ala El-Ma'arija. (Nafisi, 1965: 76; Barvin, 1999: 279)

2.8.5 *Pohvala peru*

Mesneviya *Pohvala peru* ili *Iskustvo pera* jedna je od kratkih Sanaijevih mesneviya sa 103 bejta za čije pripisivanje ovome pjesniku nema nikakve sumnje. Sanai se u ovoj mesneviyi na alegoričan i simbolički način bavi opisivanjem pera. Ona se završava zaklinjanjem u Poslanika, s. a. v. a., i u njegovu porodicu:

کردگارا به جان پاک رسول / به علی و حسین و سبط بتول...
(Sanai, 1969: 88)

O Gospodaru, tako mi duše nepatvorene Pejgamberove / i Alije i Husejna i potomstva čednog.

Mejnavi smatra da je glavni značaj ove poeme u tome što pjesnik od 26. do 60. bejta raspravlja o tome da salik na putu prema Bogu, kako bi dosegao suštinu, na početku putovanja, od prvog mekama treba donijeti nijet da sebe žrtvuje. (Meynavi, 1957: 5)

2.8.6 Sanaijeva pisma

Postoji 17 Sanaijevih pisama u prozi od kojih su sva objavljena u knjizi pod naslovom *Sanaijeva pisma (Makātīb-e Sanāi)*. Značaj tih pisama se ogleda i u tome što su ona doprinos književnoj vrijednosti zbog posjedovanja historijskih podataka.

2.9. Sanaijev stil

Hakim Sanai Gaznavi je iskusio dva različita pjesnička perioda. On je na početku bio panegiričar čiju je poeziju oblikovalo bavljenje metaforičkom ljubavlju, opisima prirode i ismijavanje. Sanai je u tom periodu bio sljedbenik stila pjesnika poput Farrokhija, Manučehrija i Mas'uda Sa'da Salmana. Jedino što njegovu poeziju izdvaja od spomenutih pjesnika jeste upotreba različitih naučnih termina, jer je Sanai znao mnogo o naukama svog vremena. Uz duhovni preporod koji mu se desio i njegova poezija je bila izložena promjeni. Od tada, Sanaijeva poezija je bila prepuna sufijskih termina, te je on poeziju stavio u službu buđenja naroda. Njegovi gazeli poprimiše boju i miris koji je do tada u perzijskoj književnosti bio nepoznat, a njegovi panegirici su svoje mjesto ustupili asketskoj i kalenderijskoj poeziji.

Ukratko ćemo razmotriti neke od karakteristika Sanaijeve riječi:

- Skraćivanje je jedna od važnih karakteristika Sanaijeve riječi. To skraćivanje, posebno u mesneviji *Vrt istina*, toliko je ekstremno korišteno da ponekad biva razlogom zbunjenosti čitaoca.
- Pripovijedanje i alegorija: neke od karakteristika njegove poezije su unošenje pripovijetki i alegorija kroz poeziju. Mesnevija *Vrt istina* je prepuna pripovijetki i raznih primjera koji se ubrajaju u važan izvor kulture naroda.
- Epiteti su, također, jedna od odlika Sanaijeve poezije, posebno u drugom periodu njegovog pjesništva gdje u odnosu na opise unutarnjih i duhovnih pitanja, poput halova srca i suluka, manjka opisa opipljive prirode i pejzaža.
- Isticanje Kur'an i hadisa: Sanai je u svojoj poeziji mnogo koristio Kur'an i hadis,

a njegova poezija je poput ogledala koje odražava isticanje ovih velikih pojmova.

- Ukazivanje na različite naučne i umjetničke termine poput sljedećih: gramatika i sintaksa, astronomija, medicina, fikh, kelam, filozofija, muzika, šah itd.
- Ukazivanje na narodne običaje i vjerovanja.
- Široko korištenje sarkazma.
(R. K. Salemian, 2007: xxviii–xxxix)

2.10. Položaj Sanaijevog pjesništva

O višedimenzionalnosti smisla i značenjskoj raznolikosti u Sanaijevoj poeziji, te njegovim unutrašnjim previranjima može se ukazati kroz nekoliko stavki. Prvo, Sanai je život proveo u Gazni (dvorskom gradu, punom bogatstva i ovosvjetskih ljepota i uživanja); s tim u vezi, pokazatelji poezije Farrokhija, Onsorija, Manučehrija i Mas'uda Sa'da Salmana širom njegovih kasida su veoma primjetni, te su odlike uživanja i hvaljenja u njegovom *Divanu* potpuno očite. Nakon mladalačkog perioda, Sanai odlučuje putovati u gradove Horasana. Prema tome, upoznavanje sa tesavvufom i sufijskim stilom se umnogome odrazilo na njegova promišljanja. Čini se da je sabesjedništvo Sanaija s kalenderijama Horasana imalo utjecaja u stvaranju njegovih kalenderijskih gazela. Njegovo prisustvo u društvu kalendera malo-pomalo ga je upoznao sa melamijskim promišljanjima. Sanai se u svojim asketskim kasidama nalazi u grupi pristalica šerijata. (R. K.: Ğalālī Pandārī, 1966: 79 i 80) Drugim riječima, neki Sanaijeva lutanja i boravak među kalenderijama smatraju opravdanjem nekih kalenderijskih gazela, a, ustvari, sabesjedništvo sa ašicima, te mjesto Sanaija smatraju razlogom pjevanja ovakvih stihova. (Ibidem, 87) S druge strane, Sanaijevo prijekorno razmišljanje se može smatrati jednom vrstom pobune protiv licemjera i licemjernih pobožnjaka njegovog vremena, a njegov kalenderijski jezik se, usljed prisustva riječi oprečnih šerijatu, na neki način može opisati kao pobuna protiv licemjernog društva i dvoličnih pobožnjaka.

Neki vjeruju da je u petom stoljeću počela jedna vrsta pobune tesavvufa i načela učenja filozofije i kelama, te fikha. Upravo onako kako su Ibn Sina i njegovi savremenici poput Abu

Hajjata Touhidija stremili tesavvufu, neke sufije su uzimali kosmološke teorije sadržane u njegovim djelima, djelima *Ikhwanu Saffa* i drugih, te ih uvrstili u svoje irfanske teorije. Izgleda da se Sanai, također, nalazi upravo u ovoj grupi sufija, jer je volio teozofiju i filozofiju, te se trudio za ulazak tih aspekata u tesavvuf i irfanske tekstove. (R. K. Hoseyni, 2006: 96)

Druga stavka jeste ta da je šesto stoljeće po Hidžri period prelaza kultura; dijelovi i elementi kulture u šestom stoljeću se mijenjaju; neke stvari se negiraju, a neke nadvladavaju. Otprilike sve intelektualne i kulturne odlike četvrtog i petog stoljeća su bile u fazi promjene tako da se sada susrećemo sa jednom novom kulturom. Zemaljska mudrost se promijenila u nebesku i irfansku. Racionalizam je svoje mjesto ustupio antagonizmu racionalnom. Stoga, šesto stoljeće je bio period promjene prethodne kulture (jednostavni običaji samanidskog i gaznevidskog perioda) u kulturu sedmog stoljeća. Sanai, koji je stajao u središtu ovoga perioda, nije pošteđen ovih promjena i nijedan pjesnik nije bio tako uspješan kao on u opisivanju ovog prelaznog perioda.

Sanaijeva djela pokazuju da on lebdi između ova dva svijeta, ali, onako kako smo na različitim mjestima i ukazali, između dva stepena njegovog pjesništva i u razmaku od dvije oblasti postojanja, ne postoji nikakva vremenska granica. Ustvari, Sanai se razdvajanjem od dvora trudi da pronađe svoj stvarni život uz irfansku percepciju i razmišljanja, te da uspostavi neku vrstu pomirenja između svog unutrašnjeg i vanjskog svijeta. Ali, ova duhovna bipolarnost se u njegovim djelima može posmatrati do kraja njegovog života. U tom smislu ponekad se čak na kraju života bavio panegirikom i pohvalnicama dvorjana; ili su neki od njegovih irfanskih i etičkih stihova u sredini ovog područja i vezani su za period prije njegovog duhovnog preporoda. Konačno, do kraja svog života, Sanai je lebdio između ova dva svijeta. (Šafi'i Kadkani, 1996: 16)

2.11. Položaj Sanaija i njegovih djela u irfanskoj književnosti

Veliko prostranstvo irfanske književnosti na perzijskom jeziku, odnosno irfanska perzijska poezija – koja je kasnije izvršila svoj duboki i široki

utjecaj čak i na irfansku književnost u svijetu – počela je ustvari sa Sanaijem. On je bio neko ko je u perzijskoj poeziji proširio prostranstvo misli i umjetničkog iskustva. Ova Sanaijeva karakteristika i njegove inovacije, postale su uzrokom da se mnogi velikani književnosti i irfana smatraju njegovim dužnikom i da ključ slijeđenja tajne svoga govora predstave kao razumijevanje Sanaijevog govora. Kako Mevlana kaže: "Svako ko se bavi Attarovim govorom, postaje korisnik Hakimovog (Sanaijevog) govora i dostiže razumijevanje tajni tog govora, a svako ko u potpunosti istraži Sanaijev govor, bit će upućen u tajnu Sanaijevog govora." (Aflaki, 1983: 220)

Sanaijeve inovacije su u potpunosti prisutne na tri polja. Prvo, u perzijskoj tradiciji pjevanja gazela. Sanai je počeo pisati gazele koji su do tog perioda bili uronjeni u lična iskustva zemaljskog zaljubljenika. On je formu gazela uveo u jedno svježije polje, a od njega je napravio prostor iskazivanja vjerskih i irfanskih emocija. Kalenderijski i melamijski sadržaj je također utkao u okvir gazela. Nakon Sanaija, Attar i Mevlana su nastavili ovaj put, te se uobličavanjem iračkog književnog stila ovaj postupak pjevanja gazela promijenio u glavni pjesnički postupak tog vremena. U toj vrsti gazela, riječi koje u društvu imaju pozitivnu konotaciju, poput riječi džamija, šejh, namaz i dr., budući da su izložene licemjerju i iskorištavanju, mijenjaju svoju prirodu negativnim riječima. Nasuprot tome, riječi koje u društvu imaju negativnu konotaciju, poput riječi harabat (ruševina), vino, zonnar i dr., u kontekstu privlačenja prijekora, postali su pozitivni izrazi.

Drugo polje Sanaijevih inovacija je bilo u mesnevidju. On je u mesnevidju unio formu tumačenja didaktičke i filozofsko-irfanske misli, na način da je njegova mesnevidja *Vrt istina (Fakhrinama ili Ilahinama)*, nevjerojatna knjiga koja izražava njegove vjersko-irfanske, a ponekad i društvene misli, u kojoj pjesnik pjeva o svemu, o Bogu i Poslaniku, o razumu i ljubavi, o znanju i gafletu, o prijatelju i dušmanu, o zemlji i nebu, itd. U poeziji *Hadiqe*, melodija pjesnika je didaktička i teozofska. Ova knjiga je postala kalup drugim velikim pjesnicima poput Attara i Mevlane da svoje mesnevidje spjevaju po njegovom modelu.

O motivu pjevanja *Duhovne mesnevijske* prenosi se da je jednog dana Husamuddin Čelebi od Mevlane zatražio: “Kad bi postojala knjiga načinom nalik *Ilabinami Hakima* (Sanaija), a po metru nalik *Govoru ptica*, da ostane uspomena stanovnicima Zemlje i postane pratilja duše ašika i oboljelih, do krajnosti će biti milost i dar... Smjesta, s vrha svoga mubarek turbana jedan dio dade u ruku Husamuddinu Čelebiju i odmah tu napisala prvih 18 bejtova *Mesnevijske*.” (Aflaki, 1983: 740 i 741)

Treće, navođenje kreativnosti u radu Hakima Sanaija Gaznevijske, bilo je uvođenje kritičkih misli i društvene kritike u okvir kaside. Zapravo, Sanaija treba zvati istaknutim predstavnikom društvene kritike, asketizma, irfana i etike. U ovom književnom žanru mu nijedan pjesnik ne može parirati. Sanai je u ovom dijelu kritizirao mnoge od društvenih i vjerskih tradicija i uvjerenja, kao i neispravan moral. “Sanai je u svojim kasidama istaknuti predstavnik društvene a, također, i etičke i irfanske poezije. U njegovim kasidama se otprilike mogu vidjeti sve vrste značenja i sadržaja, od kritike rada uleme i licemjernih zahida, do kritiziranja sufija, vezira, šahova i svih elemenata društva. U ovoj vrsti poezije, Sanai nudi najhrabriju društvenu kritiku.” (Šafi’i Kadkanī, 2009: 10)

3. Zaključak

Hakim Ebul-Medžd Medždud ibn Adem Sanai Gaznevi je čuveni iranski mudrac i arif s kraja petog i početka šestog stoljeća po Hidžri. Doba djetinjstva i mladosti, Sanai je proveo u

Gazni, i u tom gradu se bavio izučavanjem nauka i znanja svoga vremena, poput književnosti, fikha, hadisa, tefsira, medicine, astronomije, teozofije i kelama, u kojima je dostigao visoke stepene znanja. Sanaijeva porodica je bila jedna od autentičnih porodica iz Gazne, a otac mu je imao relacije sa gaznevidskim dvorom. U mladosti je oputovao u Belh, a odatle u udaljene gradove Horasana poput: Sorakhsa, Nišabura i Herata. Više je boravio u Sorakhsu, te se upravo u tom gradu upoznao sa Muhammedom ibn Mensurom Sorakhsijem, sufijom i učenjakom tog vremena, pa se jedan period nastanio u njegovom hanikahu. Ovaj glasoviti pjesnik je preselio u prvoj polovini šestog stoljeća po Hidžri, u Gazni, koja se nalazi u današnjem Afganistanu. Poslije Sanaija su ostala njegova vrijedna djela poput etičkih, filozofskih i društvenih mesnevijske, te *Divan* (koji obuhvata gazele, rubaije i kaside), djela koja su i poslije njega izvršila znatan utjecaj na kulturu i književnost. Sanai je promijenio tok perzijske poezije. Svako od njih i svaki književni okvir Sanaijevih djela se na neki način ubrajaju u predstavnike jednog svježeg, novog književnog žanra u perzijskoj književnosti. Zapravo, njegove kaside su početak jednog novog metoda, a mesnevijske su mu početak inovativnih promišljanja, te su, na kraju, njegovi gazeli predstavljanje nove i inovativne atmosfere, što ga izdvaja od pjesnika gazela prije njega. Stoga Sanaija smatraju epohalnim pjesnikom, jer je malo pjesnika koji su u nekoliko oblasti uveli inovacije, a utjecaj njegove riječi će se vidjeti i stoljećima poslije u djelima pjesnika nakon njega.

Literatura

- Aflākī, Šamsoddīn Ahmad, 1983 (1362). *Manāqibu-l-ārefīn*. Tashih-e tahsīn-e yāzīcī, Čāp-e dowwom, Tehrān: Enteshārāt-e “Donyā-yeketāb”.
- Barvīn, D. 1999 (1378). *Hakīm-e aqlīm-e ešq; tašīr-e motaqābel-e dīn wa adabīyyāt dar zendegī wa āsar-e Hakīm Sanā’ī Ġaznawī*, Targome: Mehyār Alawī wa Mohammad Ġawwād Mahdawī, Mašhad: Enteshārāt-e “Āstān-e qods-e Razawī”.
- Ġāmī, Abdurrahman, 1987 (1366). *Nafehātu-l ‘uns men hazarātul-quds*, be tashih-e Mahdī Touhidīpūr, Tehrān: Enteshārāt-e “Sa’dī” (Sarāy-e Akhawān).
- Ġāwīd, Ahmad, 1953 (1332). “Zendegāni-ye Sanā’ī Ġaznawī”, maġalle-ye *Aryānā*, šomāre-ye 134, str. 83–88.
- Ġalālī Pandārī, Yadollah, 2006 (1385). *Hakīm Sanā’ī wa ġazalhā-ye qalandarāne. Maġmu’-e-ye šūrīde’ī dar Ġazne*, Gerdāwarande: Alī Asġar Mohammad Khānī wa Mahmūd Fotūhī, Tehrān: Enteshārāt-e “Sokhan”.
- Ġāzorgāhī, Kamaloddīn Hosein, 1997 (1376). *Maġālesu-l ‘uššāq*, be kūšeš-e Tabātabā’ī Maġd, Tehrān: Enteshārāt-e “Zarrīn”.
- Heġāzī, Behġatossādāt, 2010 (1389). “Olgūbordārī yā khallāqīyyat dar bāzāfarīni-ye Komedī-ye Elāhī”,

- Mağalle-ye *Adabiyāt-e erfāni wa ostūrešenakhti*, Sal-e 6, šomāre-ye 20. str. 1–35.
- Hoseyni, Maryam, 2006 (1385). “Ġāygāh-e aql dar nezām-e fekrī-ye Sanā’i”, *Šūrīde’i dar Ġazne*. Gerdāwarande: Alī Asgār Mohammad Khāni wa Mahmūd Fotūhī. Tehrān: Enteshārāt-e “Sokhan”.
- Hamīdi, Ġāfar 1986 (1365). “Ensān wa šeytān”, Mağalle-ye *Keyhān-e farhangī*, sal-e 3, šomāre-ye 4. str. 32–35.
- Mohammad Khāni, Alī Asgār wa Fotūhī, Mahmūd, 1996 (1375). *Šūrīde’i dar Ġazne: Andīšeha wa Āsār-e Hakīm Sanā’i*, Tehrān: Enteshārāt-e “Sokhan”.
- Mošarraf, Maryam, 2003 (1382). “Siyero-l-‘ebād-e Sanā’i wa Komedi-ye Elāhī-ye Dānte”, Mağalle-ye *Pažu-bešhā-ye dastūrī wa balaġī*, Sal-e 1, šomāre-ye 3, str. 23–56.
- Meynawī, Moġtabā, 1957 (1336). “Darbāre-ye mansawī-ye Tahrīmeyo-l qalam”, mağalle-ye *Farhang-e Īrān zamīn*, Ġeld-e 5, str. 5.
- Nafīsī, Sa’īd, 1965 (1344). *Tārīkh-e nazm o nasr dar Īrān wa zabān-e fārsī*, Tehrān: Enteshārāt-e “Foruġi”.
- Nikolsōn, Ālen Reynold, 1944 (1323). “Sanā’i, pīšrū-ye īrānī-ye Dānte”, Mağalle-ye *Yādegār*, Šomāre-ye 4, str. 48–58.
- Sālemiān, Ġolamrezā, 2007 (1386). *Ketābšenāsī-ye tousīfī-ye Sanā’i Ġaznawī*, Ćāp-e awwal, Tehrān: Enteshārāt-e markaz-e našr-e dānešgāhī.
- Sanā’i Ġaznawī, Abolmaġd Maġdūd ben Ādam, 1969 (1348). *Siyero-l-‘ebād ile-l-ma’ād*, Be tashīh-e Mohammad Taqī Modarres Razawī, Ćāp-e awwal, Tehrān: Enteshārāt-e dānešgāh-e Tehrān.
- Sanā’i Ġaznawī, Abolmaġd Maġdūd ben Ādam, 1969 (1348). *Masnawihā-ye Hakīm Sanā’i*, Be tashīh-e Mohammad Taqī Modarres Razawī, Tehrān: Enteshārāt-e dānešgāh-e Tehrān.
- Sanā’i Ġaznawī, Abolmaġd Maġdūd ben Ādam, 1980 (1359). *Hadiqato-l haqīqa wa šarī’atu-t-tarīqa*, Tashīh-wa tahšīyye-ye Mohammad Taqī Modarres Razawī, Ćāp-e dowwom, Tehrān: Enteshārāt-e dānešgāh-e Tehrān.
- Sanā’i Ġaznawī, Abolmaġd Maġdūd ben Ādam, 2004 (1383). *Dīwān*, Be sa’y wa ehtemām-e Mohammad Taqī Modarres Razawī, Ćāp-e šešom, Tehrān: Enteshārāt-e dānešgāh-e Tehrān.
- Šafī’i Kadkanī, Mohammad Rezā, 2009 (1388). *Tāzyānehā-ye solūk: Naqd wa tahlīl-e ĩand qasīde-ye Hakīm Sanā’i*, Ćāp-e dahom, Tehrān: Enteshārāt-e “Āgāh”.
- Prijevod bejta: Džaka, Bećir, *Historija perzijske književnosti*, Naučnoistraživački institut “Ibn Sina”, Sarajevo, 1997, 449 str.

Abstract

Sana’i Ghaznavi: Life, Work and Thought

Gholamreza Salemian

Hakim Sana’i Ghaznavi was a prominent Iranian poet and gnostic who lived at the turn of the fifth and sixth centuries after the Hijra. This paper aims to present this poet and the role he played in the development of Persian gnostic literature. The paper was written using a descriptive-research method, relying on library materials. For this purpose, the poet’s works were selected and analyzed, as well as the sources written about his life and poetry. Research shows that Sana’i spent his childhood and youth in Ghazna, and it was in this city that he studied the sciences and knowledge of the time. In his youth, Sana’i traveled to Balkh, where he met Muhammed ibn Mansur Sarakhsi, a Sufi and scholar of that time, and spent some time in his hanikah. Sana’i died in Ghazna, which is located in today’s Afghanistan, in the first half of the sixth century AD. He left behind valuable works, including ethical, philosophical and social masnavis, and *Divan* (which consists of ghazals, rubais and qasidas), which had a huge impact on culture and literature even after his death. Sana’i revolutionized the process of Persian poetry. Each literary form of Sana’i’s works in some way constitutes a new literary genre in Persian literature. Actually, his qasidas are the beginning of a new process, masnavis are the introduction of his innovative thinking, and, finally, his ghazals set him apart from the ghazal poets of earlier periods in terms of expressing a new and innovative mood. Therefore, Sana’i is considered an epochal poet, because there are few poets who have introduced innovations in several fields, and the influence of his words will be seen centuries later in the works of poets after him.

Keywords: Persian poetry, gnostic literature, Tasawwuf, Sana’i Ghaznavi.